

інтернет-ресурсах и журналах в том числе в журнале РИКЦ «В семье единой».

О. С. Гончарова

канд. іст. наук, доц. кафедри історії України,
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Особливості подолання відчуження етнічних меншин в рамках політичного простору України

У демократичному суспільстві, розбудова якого на сучасному етапі є нагальним завданням України, політика здійснюється людьми для людей. Тому активна участь особи в політичному житті, роль людини як суб'єкта політики має вагоме значення. Однак останнім часом, як в Україні, так і у більшості демократичних країн спостерігається зменшення політичної активності населення. За такої ситуації досить актуальним постає завдання пошуку шляхів подолання відчуження між державою і суспільством, між особою і владою в рамках політичного простору.

Україна — поліетнічна держава. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року 77,8 % громадян країни це етнічні українці. Вони формують більшість населення не лише на загальнодержавному та обласному рівнях, але й, за незначними винятками, на рівні адміністративних районів. 22,2 % населення становлять представники інших етнічних спільнот, частина яких підпадають під категорію «національних (автохтонних) меншин», тобто таких, що мешкають на своїх історичних землях (кримські татари, кримчаки та караїми [1]), а решта оселилися пізніше внаслідок різноманітних причин. Серед них найбільшу діаспору мають росіяни — 17,3 % всього населення країни. Крім цих національностей, в Україні проживають білоруси, молдовани, болгари, поляки, угорці, румуни, греки, татари, вірмени, цигани, німці та ін. [2]. Неоднорідна етнодемографічна структура населення України актуалізує необхідність врахування етнічної складової при створенні умов для залучення громадян України до участі у політичному житті. Актуальність цієї проблеми зумовлена ще й тим, що сучасна етнополітична ситуація в Україні характеризується підвищенням ролі національного фактора в суспільно-політичному житті держави, зокрема, відбувається інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси, консолідація етнічних груп навколо державотворчих процесів та політизація етнічних груп. Саме конструктивна політика держави щодо національних меншин, створення умов для їх участі у політично-

му житті, дасть можливість країні успішно розвиватись, слугуватиме джерелом політичної та соціальної стабільності.

Отже, запорукою існування демократичної держави є активна участь етнічних меншин у суспільно-політичному житті держави. Законодавство України відкриває широке поле діяльності для забезпечення основних прав і потреб більшості етнічних спільнот у політичній, соціальній і мовно-культурній сферах. В першу чергу, гарантії мирного співжиття та розвитку громадян України всіх національностей містить Конституція України. Принципи національної політики Української держави сформульовано в, прийнятій 1 листопада 1991 р. Верховною Радою України, Декларації прав національностей. В ній зазначалося, що Українська держава гарантує рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території [3]. Ухвалений Верховною Радою України у червні 1992 р. Закон «Про національні меншини в Україні» регламентував статус та права національних меншин з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, надав гарантії задоволення національних прав особи і етнічних груп [4].

Створення умов для ефективної участі етнічних меншин у культурному, соціальному, економічному житті та державних справах було передбачено у Рамковій конвенції про захист національних меншин [5]. Крім того в Лундських рекомендаціях ОБСЄ про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті [6] та Інструкції ОБСЄ/БДІПЛ щодо сприяння участі національних меншин у виборчому процесі [7] пропонується закріпити в законодавстві положення, відповідно до яких держава повинна забезпечити меншинам доступ до реальних важелів впливу, а в разі виникнення потреби, то й створити спеціальні механізми під час виборчого процесу. В ряді країн такі механізми вже запроваджено. Так, наприклад, система резервування за представниками етнічних меншин певної кількості місць під час проведення парламентських виборів діє в Іспанії, Данії, Фінляндії, Кіпрі; місцевих виборів – у Словенії. В Австрії, Бельгії, Фінляндії, Німеччині (частково), Греції, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині існує практика включення представників етнічних спільнот до партійних списків. Має місце також практика закріплення за окремими регіонами з іноетнічним населенням певної кількості місць у парламенті (в Данії – місця для представників Фарерських островів та Гренландії, у Фінляндії – місця для представників Аландських островів). У Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Естонії дозволяється створювати регіональні партії, які представляють інтереси етнічних меншин [8].

Отже, міжнародними документами, щодо шляхів залучення етнічних меншин до політичного життя держави, рекомендовано, в першу чергу, створення таких механізмів, як виділення меншинам певної гарантованої квоти у парламенті, закріплення за ними посад у Кабінеті міністрів, у Верховному та Конституційному Судах, в судах нижчої інституції, у дорадчих органах високого рівня, заохочення представників національних меншин до роботи у державних установах. В українському законодавстві дані положення гарантуються ст. 9 Закону України «Про національні меншини в Україні», в якій регламентовано, що громадяни України, які належать до національних меншин, мають право, відповідно, обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах та організаціях [4]. Так, Верховна Рада на 2003 р. нараховувала у своєму складі українців — 332 депутати або 73,7 % від усього складу парламенту, 76 осіб — росіян за національністю (16,9 %), 12 євреїв (2,7 %), 5 татар (1,1 %), по два білоруси і грузини, по одному греку, поляку, молдованину, угорцю, осетину, вірменину, буряту й болгарину. 13 депутатів не засвідчили свою національність [9].

Наступним інститутом, який потребує реформування, є вибори. В зазначених документах, акцент робиться на те що виборча система повинна забезпечити представництво меншин та розширити їх вплив. Цьому можуть сприяти різні форми пропорційного представництва, у тому числі «преференційне голосування», «система відкритих списків», «система змішаного вибору» та «кумулятивна система». Також вагомим чинником виступають географічні межі виборчих округів, які повинні визначатися таким чином, щоб забезпечувалося справедливе представництво національних меншин. Зокрема, згідно ст. 18 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI, встановлено порядок утворення виборчих округів, де не передбачено спеціальних механізмів, які б враховували фактор компактності проживання національних меншин під час відповідного процесу [10].

Третьою складовою є залучення етнічних меншин до політичного життя через партійну систему. Так, зокрема, відповідно, великим партіям варто домагатися включення у свій склад представників меншин, зменшуючи тим самим наростання тенденцій у потребі або прагненні до створення партій за етнічною ознакою. За роки незалежності в нашій державі було створено близько 20 етнічних партій. Зокрема, серед найбільш активних партій етнічних меншин можна виділити: Демократична партія угорців України, Політична партія «КМКС» Партії угорців України», партія «Руський блок» (попередня

назва Партія «За Русь єдину»), Російська партія Криму, Партія мусульман України. Майже усі етнічні партії є малочисельними, їх діяльність найчастіше має регіональний характер і залежить від компактного проживання етноспільноти [11]. В українських реаліях, як правило, великі політичні партії намагаються включати представників етнічних груп у свої списки, проте скоріше заради отримання електоральних дивідендів, і діють вони у цьому питанні виключно на свій розсуд. Тобто правових норм в українському законодавстві, які б регулювали дані процеси не існує.

Український незалежний центр політичних досліджень з 25 січня по 1 лютого 2013 року проводив експертне опитування «Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах». До участі в цьому опитуванні було залучено 50 експертів з питань виборчого права, прав національних меншин, громадських організацій, наукових установ, журналісти, які висвітлюють виборчу тематику та питання реалізації прав меншин, що проживають у різних регіонах України. 30 експертів зазначили, що національні меншини та етнічні спільноти на час проведення опитування тільки частково представлені у ВР України, 5 експертів охарактеризували представництво менших як «повністю забезпечене», а на думку 7 експертів, національні меншини та етнічні спільноти не представлені у ВР України. Характеризуючи виборче законодавство з позиції забезпечення прав етнічних меншин, експерти вказували на проблемні фактори, зокрема: а) відсутність критеріїв формування округів; б) необхідність внесення змін до законодавства стосовно можливості реєструвати регіональні політичні партії, мотивуючи це тим, що в місцях компактного проживання не так важливо, яка виборча система застосовується — пропорційна чи змішана; в) потреба врахування інтересів національних меншин саме під час виборів до органів місцевого самоврядування, не беручи до уваги парламентські вибори в цьому аспекті. 26 експертів зазначають, що під час виборчого процесу було б доцільним сприяти виборчій агітації з боку суб'єктів виборів мовами меншин, 20 експертів вважають також доцільним друк виборчих бюлетенів мовами меншин, 18 експертів позитивно оцінюють врахування інтересів національних громад під час формування виборчих комісій різного рівня. Думки експертів щодо оцінки того, як політичні партії приділяють увагу питанням забезпечення представництва національних меншин, етнічних громад, розділилися. 21 експерт визнав, що така увага приділяється частково, 2 експерти вважають, що повною мірою. На переконання 20 експертів, політичні партії не приділяють уваги вирішенню відповідних питань. Більшість експертів (30) зазначили, що в програмних установках партій під час виборчої кампанії 2012 р. до ВР України тематика забезпечення

прав національних меншин враховувалася частково, 11 експертів наголошували, що відповідні теми взагалі не було враховано у програмах політичних партій [12].

Під час виборчої кампанії 2014 р. до вже існуючих проблем додалися нові. Як зазначали спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, участь приблизно половини російськомовної громади України, що проживала в Донецькій і Луганській областях, а також на Кримському півострові, та кримських татар в Криму була обмежена через неспроможність українських органів влади організувати вибори в місцях проживання цих громад. Представники кримських татар повідомили МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що їхня громада була занадто залюблена зростанням репресій проти них в Криму, щоб викликати підозри, залишаючи територію півострова у день голосування. Представники ромів також повідомили МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що на участь виборців їхньої громади негативно вплинула відсутність ідентифікаційних документів, внаслідок чого багато ромів не були внесені до Державного реєстру виборців. І хоча представники національних меншин у різних регіонах країни не повідомляли про перешкоди для їхньої участі, спостерігалось їхнє відчуження від виборчих або політичних процесів. Громади та організації часто наголошували у розмовах зі спостерігачами МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що їхня діяльність не має політичного характеру, а також що вони не мають особливої зацікавленості у виборах. А деякі спільноти висловлювали брак довіри до виборчого процесу взагалі, у той час як інші бачили певні ризики, пов'язані з відкритою політичною маніпуляцією залученням національних меншин. Натомість, вони намагались вирішити проблеми на місцевому рівні, оскільки не відчували, що їхні конкретні проблем були представлені в парламенті, крім окремих питань у сфері мовної політики.

Спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДІПЛ зазначили, що деякі аспекти виборчого законодавства не сприяли участі або представництву національних меншин. Вимоги щодо формування політичних партій з представників двох третин областей країни, подолання п'ятивідсоткового бар'єру для партійних списків, відсутність положень законодавства, які б дозволяли створення виборчих блоків, а також спеціальних заходів, які б сприяли участі у виборах національних меншин, обмежували можливості партій національних меншин або їхніх представників потрапити у Верховну Раду України. Колишні та чинні народні депутати, які балотувались як представники національних меншин, повідомили МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що отримати прохідні номери у списках основних партій було складно, особливо, якщо їхня спільнота недостатньо велика, або не голосує надійно у складі блоку. Загалом, лише чотири кандидати у списках провідних партій недвозначно агітували як представники національних меншин на цих виборах (Мустафа Джемільєв,

Рефат Чубаров, Ласло Брензович (всі БПП) і Вадим Рабинович (ОБ)). Хоча деякі кандидати публікували матеріали кампанії мовами меншин або проводили агітаційні заходи в місцях компактного проживання меншин, спостерігачі ОБСЄ/БДІПЛ повідомляли, що у платформах та на агітаційних заходах рідко згадувались такі питання, як мовна політика або освіта по відношенню до спільнот меншин. У рамках пропорційного компоненту виборів лише одна провідна партія згадувала проблеми меншин, а саме кримських татар, у своїй платформі (БПП включив захист інтересів національних меншин третім пунктом своєї партійної програми). Деякі представники національних меншин також повідомляли МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що вони вважають свої можливості обмеженими у мажоритарній частині виборів. Незважаючи на зміни, внесені у 2013 році до статті 18 Закону про вибори, спрямовані на врахування рекомендацій щодо прийняття до уваги етнічної складової під час встановлення меж виборчих округів, межі виборчих округів не були змінені перед цими виборами. Це призвело до подання скарг угорською та румунською громадами про те, що розмежування виборчих округів відповідно у Закарпатській та Чернівецькій областях, проведене у 2012 році, знову унеможливить обрання депутата від їхньої громади за мажоритарною системою. Незважаючи на те, що кілька кандидатів, які балотувались в мажоритарних округах у цих областях, походили з національних меншин, жоден з них не здійснював передвиборну агітацію як представник національної меншини на цих виборах. Деякі повідомили спостерігачам МСВ ОБСЄ/БДІПЛ, що це відштовхнуло б значну кількість виборців, які не належать до меншини, в їхніх округах [13].

Таким чином, ефективна участь у процесах прийняття рішень, особливо тих, що зачіпають інтереси меншин, є неодмінною умовою для повноцінної реалізації прав людини. Аналізуючи українське законодавство у сфері етнополітики, можна зазначити, що вітчизняне законодавчо-правове поле діяльності етнічних меншин України загалом гарантує широкий вибір форм участі у політичному процесі. Проте неузгодженість у законодавстві призводить до фактичної декларативності певних нормативно-правових документів, залишаючи національні меншини поза межами правового поля України та провокуючи подальші процеси політичного відчуження. Залучення етнічних меншин у діяльність представницьких органів не завжди означає можливість їхньої ефективної участі у політичному житті, тому поруч з виборчими правилами, які б сприяли забезпеченню прав меншин, слід враховувати наявність інших механізмів їх інкорпорації у систему управління та ухвалення рішень. Для цього потрібно розвивати мережу консультативно-дорадчих органів і структури демократичної участі. Проте, представництво етнічних меншин є неможливим без процесів демократизації суспільства,

політичної системи як такої. Саме розбудова демократичної політичної системи й стане запорукою подолання політичного відчуження етнічних меншин.

Література:

1. Данилов С. Стратегії інтеграції національних меншин в полікультурне суспільство / С. Данилов, Ю. Сербіна, М. Паламарчук, Н. Беліцер // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://peace.in.ua/ctrategyji-intehratsiji-natsionalnyh-menshyn-v-polikulture-suspilstvo/>
2. Про кількісний склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року: (Національний склад населення) // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
3. Декларація прав національностей України // Голос України. — 1991. — 29 листопада.
4. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 36. — С. 34–37.
5. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року // [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_005/ed19971209
6. Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/hcnm/32255>
7. Заключний звіт ОБСЄ/БДІПЛ, Парламентські вибори 31 березня 2002 року, Україна // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odhr/elections/ukraine/14947>
8. Афанасьєва М. В. Ефективна участь національних меншин у виборах / М. В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави і права. — Вип. 65. — Вичитка № 2. 13.11.2012. // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v65/07.pdf>
9. Питання участі етноспільнот у політичному житті // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://refs.in.ua/navchalenij-posibnik-dlya-studentiv-politologiv-harkiv-2005-zm.html?page=6>
10. Про вибори народних депутатів України // [Електронний ресурс]: Закон України № 4061-VI від 17.11.2011 р. — Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/page 9](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/page%209).
11. Луцишин Г. І. Особливості розвитку етнічних партій в Україні / Г. І. Луцишин // Електронний ресурс — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/VKhNU/Polit/2010_912/Lutsish.pdf

12. Тищенко Ю. Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів. Звіт за результатами експертного опитування «Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах» та інтерв'ю з експертами і представниками національних меншин та етнічних груп / Ю.Тищенко // [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/party-national_minority2013.pdf
13. Україна. Позачергові вибори народних депутатів України. 26 жовтня 2014 року. Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ // <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/133441?download=true>

Н. І. Варич

канд. філол. наук, доц. кафедри українознавства і лінгводидактики
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Полікультурний вектор сучасних освітніх практик

Реалії сьогодення, позначені сутнісними змінами культуротворчих чинників існування етносів, загостренням соціокультурних викликів і ризиків, трансформацією загальнолюдських і національних цінностей, активізацією міжкультурної комунікації як на внутрішньому, так і міжнародному, транснаціональному рівнях спонукають освіту до оновлення й прискорення реформаційних зрушень, зокрема в річищі мультикультуризму.

Концепції полікультурної (мультикультурної) освіти (зокрема Дж. Бенкса, К. Гранта, М. Стоуна) спираються передовсім на виховання людської гідності, толерантності, активної життєвої позиції; готовності для гармонійного співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів тощо і взаємного співробітництва; визнання взаємної відповідальності за сучасний і перспективний спосіб безпечного безконфліктного продуктивного спільножиття.

Перспектива глобальної полікультурної освіти, заснованої на демократичних цінностях, зміцнює культурний плюралізм як чинник здорового стану суспільства, сприяючи справедливості й ефективній взаємодії культурно різномірних спільнот, з урахуванням потреб і прагнень автохтонного населення, національних меншин та іммігрантів, із подоланням наслідків напруженості між національними та транснаціональними ідентичностями в повсякденному досвіді громадян.

Відтак полікультурна освіта як процес, під час якого молоде покоління засвоює загальнонаціональну й світову культуру, збагачується